పాఠం 11 బి

జాతీయోద్యమం : మలి దశ 1919-1947

మహాత్మా గాంధీ రాక

1915లో గాంధీజీ దక్షిణాఫ్రికా నుంచి భారత దేశానికి తిరిగి వచ్చాడు. అక్కడ జాతి వివక్షతకు వ్యతిరేకంగా అహింసాయుత నిరసనలలో భారతీయ ప్రజలను నడిపించి గౌరవప్రదమైన నాయకుడుగా అంతర్జాతీయ గుర్తింపు పొందాడు. దక్షిణ ఆఫ్రికాలో అతడు నడిపిన ఉద్యమాల కారణంగా అన్ని వర్గాల భారతీయులతో హిందువులు, ముస్లింలు, పార్శీలు, క్రిస్టియన్లు, గుజరాతీలు, తమిళులు, ఉత్తర భారతీయులు ధనిక వ్యాపారస్తులు, న్యాయవాదులు, కార్మికులతో అతడికి పరిచయాలు ఏర్పడ్డాయి.

భారతదేశంలో మహాత్మా గాంధీ దేశం మొత్తం తిరుగుతూ, ప్రజలను, వాళ్ల పరిస్థితులను, అవసరాలను అర్థం చేసుకుంటూ మొదటి సంవత్సరం గడిపాడు. మొదట అతడు చంపారణ్, ఖేడాలలో అధిక పన్నులు, దోపిడిచేసే విధానాలకు వ్యతిరేకంగా రైతాంగ పోరాటానికి నాయకత్వం వహించాడు. అహ్మదాబాదులో 1918లో నేతకార్మికుల సమ్మెకు విజయవంతంగా నాయకత్వం వహించాడు. జీవితాంతం అతడితో కలిసి పనిచేసిన రాజేంద్ర ప్రసాద్, వల్లభాయ్ పటేల్ వంటి నాయకులతో గాంధీజీకి ఈ ఉద్యమాలతో పరిచయం ఏర్పడింది. 1919-1922 మధ్య గాంధీ నిర్వహించిన ఉద్యమాలపై ప్రస్తుతం దృష్టి కేంద్రీకరిద్దాం.

గాంధీజి

రౌలట్ చట్టం, జలియన్‌వాలాబాగ్ మారణకాండ

మహాత్మా గాంధీ కాంగ్రెసులో ఏ వర్గంలో చేరకుండా సొంతంగా రాజకీయ కార్యక్రమాలను రూపొందించుకొన్నాడు, జాతీయ రాజకీయాలలో తనకంటూ ఒక స్థానం ఏర్పరచుకున్నాడు. ఈ క్రమంలో అతడు 1917లో చంపారణ్ ఆందోళన, 1918లో ఖైరా నిరసనలు, 1918 అహ్మదాబాదు నూలు మిల్లు కార్మికుల సమ్మె వంటి కార్యక్రమాలను చేపట్టాడు. అనతికాలంలోనే అతడు అత్యంత జనాదరణ పొందిన వ్యక్తిగా, రాజకీయ కార్యకలాపాలకు కేంద్ర బిందువుగా మారాడు. 1919లో బ్రిటిషు ప్రభుత్వం చేసిన రౌలట్ చట్టానికి వ్యతిరేకంగా సత్యాగ్రహానికి పిలుపు ఇచ్చాడు. భావ ప్రకటన స్వేచ్ఛవంటి మౌలిక హక్కులను కాలరాసే విధంగా పోలీసులకు అధికారాలను ఈ చట్టం కల్పించింది. ఎవరినైనా ఉగ్రవాది అని పోలీసులు అనుమానిస్తే వాళ్లను అరెస్టు చేసి ఎటువంటి విచారణ లేకుండా జైల్లో పెట్టవచ్చు. ఒకవేళ విచారణ జరిగినా అది చాలా రహస్యంగా సాగి తనకు వ్యతిరేకంగా రుజువులు ఏమున్నాయో ఆరోపణలకు గురైన వ్యక్తికి కూడా తెలియదు. ప్రజల మౌలిక స్వేచ్ఛను హరించే హక్కు ప్రభుత్వానికి లేదని మహాత్మా గాంధీ, మహమ్మద్ అలీ జిన్నా, ఇతర నాయకులు భావించారు. ఇది చాలా నిరంకుశత్వ, 'రాక్షస' చట్టమని వాళ్లు విమర్శించారు. 1919 ఏప్రిల్ 6న ఈ చట్టానికి వ్యతిరేకంగా అహింసాత్మకంగా హర్తాళ్ పాటించి, 'ప్రార్థన, గౌరవ భంగ' దినంగా నిర్వహించమని భారత ప్రజలను గాంధీజీ కోరాడు. ఈ ఉద్యమాన్ని ఆరంభించటానికి సత్యాగ్రహ సభలు ఏర్పాటు చేశారు. ప్రధానంగా పట్టణాలకు పరిమితమైనప్పటికీ బ్రిటిషు ప్రభుత్వానికి

మతతత్వం, మతతత్వ సంస్థలు

అందరి ప్రయోజనాల గురించి కాక ఒక ప్రత్యేక మతస్తుల ప్రయోజనాలను మతతత్వం ప్రోత్సహిస్తుంది. ఆ మతస్తుల ప్రయోజనాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని రాజ్యాన్ని, ప్రభుత్వాన్ని నడపాలని అది నమ్ముతుంది. ఇందుకు విరుద్ధంగా చిన్న సమూహాలకంటే జాతి పెద్దదని, ఏ మతమూ లేనివాళ్లతో సహా అందరి ప్రయోజనాలను జాతీయతావాదం కోరుకుంటుంది. ఈ దృక్పథాన్ని 'లౌకిక' దృక్పథం అంటారు. మతసంబంధ వ్యవహారాలలో ప్రభుత్వం జోక్యం చేసుకోగూడదు, అలాగే ప్రభుత్వంలో మతాలు జోక్యం చేసుకోగూడదని ఇది భావిస్తుంది. ఏ ఒక్క మతానికో ప్రాధాన్యతను ఇవ్వకుండా అన్ని మతాలను సమానంగా చూడాలి. ఈ విధంగా లౌకిక దృక్పథం, మతతత్వం విరుద్ధ అభిప్రాయాలు కలిగి ఉన్నాయి. ఇంతకుముందు చెప్పుకున్నట్టు మతతత్వం ఒక ప్రత్యేక మత ప్రయోజనాలకోసం పాటుపడుతుంది, ఆ మతం అవసరాల ప్రకారం ప్రభుత్వం కూడా నడుచుకోవాలని కోరుతుంది.

ఒకవైపున జాతీయతాభావాలు పెంపొందుతుండగా 20వ శతాబ్దం ఆరంభంలో భారతదేశంలో మతతత్వ సంస్థలు కూడా పుట్టుకొచ్చాయి. 1906లో ఢాకాలో ముస్లిం భూస్వాములు, నవాబులు కలిసి అఖిల భారత ముస్లిం లీగ్‌ను ఏర్పాటు చేశారు. ఇది బెంగాల్ విభజనను సమర్థించింది. ముస్లింలకు ప్రత్యేక నియోజకవర్గాలు కావాలని అది కోరుకుంది. 1909లో ప్రభుత్వం దీనికి సమ్మతించింది. విధానసభలో కొన్ని సీట్లను ముస్లింలకు రిజర్వు చేశారు, ముస్లిం ఓట్ల ద్వారా వీళ్లు ఎన్నికవుతారు. తమ మత బృందాలకు కొన్ని ప్రయోజనాలను సమకూర్చటం ద్వారా రాజకీయ నాయకులు అనుచర వర్గాన్ని ఏర్పరచుకునేలా ఇది ప్రేరేపించింది.

హిందువులను ఏకం చేసే ఉద్దేశంతో, ఇతర మతాలకు మారిన వాళ్లని తిరిగి హిందువులుగా మార్చే ఉద్దేశంతో 1915లో హిందూ మహాసభ ఏర్పడింది. పండిత్ మదన్ మోహన్ మాలవీయ వంటి నాయకులు దీనికి నేతృత్వం వహించారు. భారతదేశంలో ముస్లిం లీగ్, ఇతర మత బృందాలకు జవాబుగా వీళ్లు దీనిని ఏర్పాటు చేశారు.

వ్యతిరేకంగా చేపట్టిన అఖిల భారత పోరాటంగా రౌలట్ సత్యాగ్రహాన్ని పేర్కొనవచ్చు. 1919 ఏప్రిల్ 6న దేశవ్యాప్తంగా అనేక ప్రదర్శనలు, హర్తాళ్‌లు జరిగాయి. వీటిని అణచివేయటానికి ప్రభుత్వం హింసకి కూడా వెనకాడలేదు. ఏప్రిల్ 13న పంజాబ్‌లోని అమృత్‌సర్‌లో జరిగిన జలియన్‌వాలాబాగ్ మారణకాండ ప్రభుత్వ అకృత్యాలకు పరాకాష్ఠ. ప్రజలు నిర్వహిస్తున్న శాంతియుత సమావేశంపై జనరల్ డయ్యర్ కాల్పులకు ఆదేశించాడు. ఈ కాల్పుల్లో సుమారు 400 మంది చనిపోయారు, వేలాదిమంది గాయపడ్డారు. ఈ మారణకాండ గురించి తెలుసుకున్న రవీంద్రనాథ్ ఠాగూర్ దేశ ప్రజల బాధను, ఆక్రోశాన్ని తెలియచేయటానికి తనకిచ్చిన 'నైట్‌హుడ్'ని పరత్యజించాడు.

రౌలట్ సత్యాగ్రహంలో బ్రిటిషు పాలనకు వ్యతిరేకంగా హిందువులు, ముస్లింలు కలిసి పోరాడేలా కృషి చేశారు. మహాత్మా గాంధీ కూడా ఇదే పిలుపునిచ్చాడు – భారతదేశం అంటే అక్కడ నివసిస్తున్న – హిందువులు, ముస్లింలు, ఇతర మతాల వాళ్లందరిది అని ఎప్పుడూ అంటూ ఉండేవాడు. న్యాయమైన కోరికలకు హిందువులు, ముస్లింలు ఒకరికొకరు మద్దతు ఇవ్వాలని అతడు భావించాడు.

- తీవ్రవాదాన్ని అణిచివేయటానికి పోలీసులకు ఇటువంటి అధికారాలు ఇవ్వటం సరైనదేనా?
- స్వాతంత్ర్య ఉద్యమ కాలంలో ఇటువంటి చట్టాలను ప్రజలు అంతగా ఎందుకు వ్యతిరేకించారు?

© SCERT
not to be republished

ఖిలాఫత్ ఆందోళన, సహాయ నిరాకరణోద్యమం

ఇటువంటి వాటిలో ఖిలాఫత్ సమస్య ఒకటి. బ్రిటన్ 1920లో కఠినమైన ఒప్పందాన్ని టర్కీ సుల్తానుపై రుద్దింది. టర్కీ సుల్తాన్‌ను ఖలీఫా అంటారు. జలియన్‌వాలాబాగ్ హత్యాకాండ మాదిరిగానే ప్రజలు దీని పట్ల తీవ్ర వ్యతిరేకతను వ్యక్తపరిచారు. మునుపటి ఒట్టోమాన్ సామ్రాజ్యంలోని ముస్లిం పవిత్ర స్థలాలపై నియంత్రణ ఖలీఫాకే ఉండాలని భారతీయ ముస్లింలు కోరుకున్నారు. ఖిలాఫత్ ఆందోళనకు నాయకత్వం వహిస్తున్న మహమ్మద్ ఆలి, షౌకత్ ఆలిలు పూర్తిస్థాయి సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమం చేపట్టాలని భావించారు.

గాంధీజీ వాళ్ల పిలుపుకి పూర్తి మద్దతు ఇచ్చాడు. "పంజాబ్ తప్పులు" (జలియన్‌వాలా మారణకాండ), ఖిలాఫత్ తప్పులకు వ్యతిరేకంగా ఉద్యమం చేపట్టి స్వరాజ్యం కోరాలని కాంగ్రెసుపై అతడు వత్తిడి తెచ్చాడు. 1920లో నాగపూర్‌లో జరిగిన కాంగ్రెసు సమావేశంలో గాంధీజీ కాంగ్రెసు నాయకుడుగా గుర్తింపబడ్డాడు. ఈ సమావేశంలో కాంగ్రెసు ఉద్దేశం శాంతియుత, చట్టబద్ధ మార్గాల ద్వారా స్వరాజ్యం సాధించటంగా పేర్కొన్నారు. స్వరాజ్య స్థాపనకు సహాయ నిరాకరణను మార్గంగా ఆమోదించారు.

1921–22 నాటికి సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమం ఊపందుకుంది. ప్రభుత్వం నడుపుతున్న పాఠశాలలు, కళాశాలలను వేలాదిగా విద్యార్థులు విడిచిపెట్టారు. మోతిలాల్ నెహ్రూ, సి ఆర్ దాస్, సి రాజగోపాలాచారి, అసఫ్ ఆలి వంటి ఎంతోమంది న్యాయవాదులు తమ వృత్తిని వదిలిపెట్టారు. బ్రిటిషువాళ్లు ఇచ్చిన బిరుదులను తిరిగి ఇచ్చేశారు, శాసనసభలను బహిష్కరించారు. విదేశీ బట్టలను బజారులో కుప్పలుగా వేసి ప్రజలు తగలబెట్టారు. 1920–22 మధ్య విదేశీ వస్త్ర దిగుమతి గణనీయంగా తగ్గిపోయింది. ప్రజలు చరఖాపై నూలు బట్టలను వడకాలని (దీనినే ఖాదీ అంటారు) గాంధీ ఉద్యమం చేపట్టాడు. దేశాన్ని స్వావలంబన దిశగా నడపాలన్న కోరిక ప్రతి ఇంటా రగిలింది.

చిత్రం 11బి.1 : భారత జాతీయోద్యమ మలి దశలో చరఖాని స్వదేశీకి చిహ్నంగా గాంధీజీ ఎన్నుకున్నాడు.

అయితే ఇదంతా కొండలో శిఖర భాగమంతే. దేశంలో అనేక ప్రాంతాలు తిరగబడటానికి సిద్ధంగా ఉన్నాయి. ఉదాహరణకు ఆంధ్రాప్రాంతంలో ఏం జరుగుతోందో చూద్దాం.

జాతీయతా కార్యక్రమాలకు గుంటూరు జిల్లా కేంద్రంగా మారింది. ఇందులో విద్యార్థులే కాకుండా వ్యాపారస్తులు, పల్లెటూళ్లలో రైతులు పెద్ద ఎత్తున పాల్గొనసాగారు. సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమంలో చెప్పుకోదగింది చీరాల–పేరాల ఉద్యమం. ఈ పట్టణాన్ని నగరపాలికగా మార్చి ప్రభుత్వం ప్రజల మీద భారీగా పన్నులు వేసింది. దుగ్గిరాల గోపాల కృష్ణయ్య నాయకత్వంలో 15,000 మంది ప్రజలు పన్ను కట్టటానికి నిరాకరించి ఊరు వదిలి పెట్టారు. ఊరి బయట రాంనగర్ పేరుతో కొత్త నివాసం ఏర్పాటు చేసి పదకొండు నెలలు అక్కడే ఉండిపోయారు. రైతులు భూమి శిస్తులు కట్టకుండా సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమాన్ని పెద్ద ఎత్తున చేపట్టారు. అధిక సంఖ్యలో గ్రామ అధికారులు రాజీనామా చేశారు. *"గాంధీజీ స్వరాజ్యం వస్తోంది, ఈ ప్రభుత్వానికి పన్నులు కట్టం,"* అని ప్రజలు ప్రకటించారు.

మరొక ముఖ్యమైన పరిణామం గుంటూరు జిల్లా పల్నాటి తాలూకాలోనూ, కడపజిల్లా రాయచోటి తాలూకాలోనూ జరిగిన అటవీ సత్యాగ్రహం. అటవీ శాఖకు పుల్లరి చెల్లించకుండానే రైతులు పశువులను అడవిలో మేపటానికి పంపించసాగారు. పల్నాడులోని అనేక గ్రామాలలో ప్రజలు గాంధి రాజ్యాన్ని ప్రకటించి పోలీసు బృందాలపై దాడులు చేయసాగారు. వలస పాలన అంతం అవుతోందని, అడవులు తిరిగి గ్రామప్రజల ఆధీనంలోకి వస్తాయని ప్రజలు నమ్మారు. ఈ రెండు తాలూకాలలో ఆందోళన జరుగుతున్న సమయంలో అటవీశాఖ పనిచేయటం దాదాపుగా సాధ్యం కాలేదు.

పైన పేర్కొన్న సంఘటనలు చూస్తుంటే తమ పేదరికం, కష్టాల నుంచి గాంధీజీ విముక్తి కల్పిస్తాడని ప్రజలు విశ్వసించారని తెలుస్తుంది. గాంధీజీ వర్గ వైరుధ్యాన్ని కాకుండా వర్గ ఐక్యతను కోరుకున్నాడు. అయినప్పటికీ, భూమిలేని వ్యవసాయ కూలీలు గాంధీజీ తమకు భూమి ఇప్పిస్తాడనీ, జమీందారులకు వ్యతిరేకంగా పోరాటంలో తమకు సహకరిస్తాడనీ రైతులు భావించారు. కొన్ని సందర్భాలలో తాము సాధించిన విజయాలను సాధారణ ప్రజలు గాంధీజీకి ఆపాదించసాగారు. ఉదాహరణకు ఉత్తరప్రదేశ్‌లోని ప్రతాప్‌గఢ్‌కి చెందిన ప్రజలు ఒక పెద్ద ఉద్యమం చేసి కౌలుదారులను అన్యాయంగా తొలగించటాన్ని ఆపివేయగలిగారు. అయితే గాంధీజీ నాయకత్వంలో తమ కోరికలు సాధించబడ్డాయని భావించారు. మరికొన్ని సందర్భాలలో గాంధీజీ పేరు చెప్పి ఆదివాసీలు, రైతాంగం గాంధీజీ ఆదర్శాలకు విరుద్ధమైన చర్యలు చేపట్టేవారు.

- చీరాల–పేరాల ఉద్యమం గురించి, అటవీ సత్యాగ్రహం గురించి మరిన్ని వివరాలు తెలుసుకోండి. వాటిపై ఒక నాటిక తయారుచేసి తరగతిలో ప్రదర్శించండి.

1922–29 మధ్య ఘటనలు

మహాత్మా గాంధీ హింసాత్మక ఉద్యమాలకు వ్యతిరేకి అని మీకు తెలుసు. 1922లో చౌరి చౌరాలో రైతుల గుంపు పోలీసు స్టేషనుకు నిప్పు పెట్టినందుకు సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమాన్ని అతడు అర్థాంతరంగా ఆపేశాడు. ఆ రోజు ఘటనలో 22 మంది పోలీసులు చనిపోయారు. శాంతియుతంగా జరుగుతున్న ప్రదర్శనపై పోలీసులు కాల్పులు జరపటంతో ప్రజలు ఆగ్రహావేశాలకు గురయ్యారు.

సహాయ నిరాకరణోద్యమం అయిపోయిన తరవాత గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో కాంగ్రెసు నిర్మాణాత్మక కార్యక్రమాలు చేపట్టాలని గాంధీజీ అనుచరులు భావించారు. సి ఆర్ దాస్, మోతిలాల్ నెహ్రూ వంటి ఇతర నాయకులు కాంగ్రెసు ఎన్నికల్లో పోటీచేసి, విధాన సభలలోకి ప్రవేశించి ప్రభుత్వ విధానాలను ప్రభావితం చేయాలని వాదించారు. 1920ల మధ్య కాలంలో గాంధేయవాదులు గ్రామాలలో చేపట్టిన సామాజిక కార్యక్రమాల ద్వారా తమ మద్దతును విస్తృత పరుచుకోగలిగారు. 1930లో శాసనోల్లంఘన ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించటానికి ఇది ఎంతో ఉపయోగపడింది.

1920ల మధ్యకాలంలో రెండు ముఖ్యమైన పరిణామాలు చోటు చేసుకున్నాయి: ఒకటి, హిందూ సంస్థ అయిన రాష్ట్ర స్వయంసేవక్ సంఘ్ (ఆర్ఎస్ఎస్) ఏర్పడటం, రెండు, భారత కమ్యూనిస్టు పార్టీ ఏర్పడటం. భారతదేశం ఎలా ఉండాలో ఈ రెండు పార్టీలకు పూర్తి భిన్నమైన అభిప్రాయాలు ఉన్నాయి. మీ ఉపాధ్యాయుల సహాయంతో వాటి భావాలను తెలుసుకోండి. ఈ కాలంలోనే విప్లవ జాతీయతావాది భగత్ సింగ్ ఉద్యమించాడు.

శాసనోల్లంఘన ఉద్యమం : ఉప్పు సత్యాగ్రహం (1930-32)

జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ అధ్యక్షుడిగా భారత జాతీయ కాంగ్రెసు 1929లో లాహోర్‌లో సమావేశమయింది. ఈ సమావేశంలో 'సంపూర్ణ స్వరాజ్యం' సాధించటం తన లక్ష్యమని కాంగ్రెసు ప్రకటించింది. దానిని సాధించటానికి శాసనోల్లంఘన ఉద్యమం మొదలు పెట్టాలని తీర్మానించింది. కాంగ్రెసులోని వామపక్ష భావాలు కలిగిన వాళ్ల క్రియాశీలక పాత్ర వహించి జాతీయ లక్ష్యాన్ని, కార్యక్రమాన్ని రూపొందించారు. ఈ ఉత్సాహంతో కాంగ్రెసు కార్యవర్గం జనవరి 26ను సంపూర్ణ స్వరాజ్య దినంగా జరుపు కోవాలని నిర్ణయించింది.

ఉప్పు తయారీపై ప్రభుత్వం పన్ను విధించటం వల్ల సామాన్య ప్రజలు కొనలేనంతగా దాని ధరలు పెరిగి పోయాయి. గుజరాత్ సముద్ర తీరంలో ఉన్న దండి అనే చిన్న ఊరిలో ఉప్పు తయారు చేయడం ద్వారా ఈ చట్టాలను ఉల్లంఘించాలని 1930, మార్చి 12న అహ్మదాబాదులోని సబర్మతి ఆశ్రమంలో గాంధీజీ నిర్ణయం తీసుకున్నాడు. ఆ మరునాడు 78 మంది అనుచరులతో గాంధీజీ దండియాత్ర మొదలుపెట్టాడు. సబర్మతి ఆశ్రమం నుంచి దండి వరకు ఉన్న 375 కిలోమీటర్ల దూరాన్ని 24 రోజులలో నడిచారు. దండియాత్రలో గాంధీజీ ఉపన్యాసాల గురించి, ప్రజల స్పందన గురించి దినపత్రికలు రోజూ వార్తలు ప్రచురించేవి. యాత్ర మార్గంలో వందలాదిగా గ్రామ అధికారులు తమ ఉద్యోగాలకు రాజీనామా చేశారు. 1930 ఏప్రిల్ 6న దండికి చేరుకున్న గాంధీజీ పిడికెడు ఉప్పు తీసి బ్రిటిషు పాలనలో, బ్రిటిషు చట్టాలను ఉల్లంఘించి భారత ప్రజల తిరస్కరణను తెలియచేశాడు.

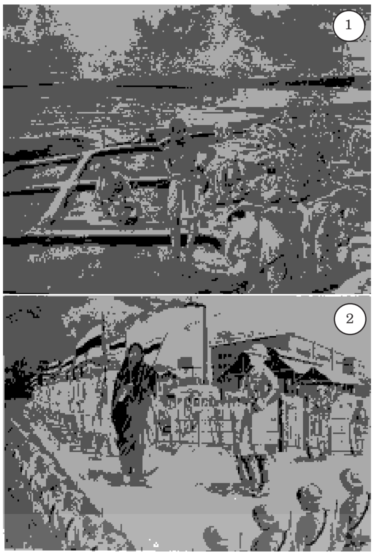

చిత్రం 11బి.2 : స్వాతంత్ర్య ఉద్యమానికి సంబంధించి రెండు చిత్రాలు : 1. దండి వద్ద ఉప్పు తీస్తున్న గాంధీజీ 2. దర్శన ఉప్పు కర్మాగారం ముందు కవాతు చేస్తున్న సరోజినీ నాయుడు.

దేశమంతటా నూతనోత్తేజం రగిలింది. దేశంలో పలుప్రాంతాలలో ఉప్పు చట్టాలను ఉల్లంఘించారు. శాసనోల్లంఘన ఉద్యమంలో మహిళలు కూడా పాల్గొన్నారు. ఒక్క ఢిల్లీలోనే 1600 మహిళలు

జైలుపాలయ్యారు. ఈ ఉద్యమం కేవలం ఉప్పు సత్యాగ్రహానికే పరిమితం కాలేదు. విదేశీ వస్త్ర, మద్యం దుకాణాల వద్ద పికెటింగ్ చేశారు, ఆ వస్తువులను తగులబెట్టారు. బ్రిటిషు పాఠశాలలు, కళాశాలలు, ఉద్యోగాలను కూడా బహిష్కరించారు. ఈ ఉద్యమంలో ప్రజలు పెద్ద ఎత్తున పాల్గొన్నారు.

ప్రభుత్వం తీవ్ర అణచివేతతో, నిరాయుధులైన స్త్రీ, పురుషులపై లాఠీలు ఝుళిపించటం, కాల్పులు జరపటం వంటి వాటితో విరుచుకుపడింది. గాంధీజీ, ఇతర కాంగ్రెసు నాయకులతోపాటు 90,000కు పైగా సత్యాగ్రహులు చెరసాల పాలయ్యారు. పోలీసుల కాల్పుల్లో 110 మంది చనిపోయారు, 300కు పైగా గాయపడ్డారు. పత్రికలపై ప్రభుత్వం అనేక పరిమితులు విధించింది. ముస్లింలు, జమీందారులు, ఇతర మైనారిటీలను తమ వైపుకి తిప్పుకోవటం ద్వారా భారతీయులను విడదీయటానికి బ్రిటిషు పాలకులు ప్రయత్నించారు. ఖద్దరు బట్టలు వేసుకోవటం, అంటరానితనాన్ని నిర్మూలించటం వంటి నిర్మాణాత్మక కార్యక్రమాలను చేపట్టటం ద్వారా దేశమంతటా సామాజిక ఐక్యతను సాధించటానికి నాయకులు కృషిచేశారు. గాంధీజీ పిలుపుకి స్పందిస్తూ మహిళలు అసంఖ్యాకంగా పరదా వదిలి ఉద్యమంలో పాల్గొన్నారు.

భారత ప్రజలందరూ కలిసి పోరాడిన దానికి ప్రతిఫలంగా 1935లో భారత ప్రభుత్వ చట్టం ఏర్పడింది. దీని ప్రకారం రాష్ట్రాలకు స్వయంప్రతిపత్తి లభిస్తుంది. రాష్ట్రాల శాసనసభలకు 1937లో ఎన్నికలు నిర్వహించారు. 11 రాష్ట్రాలకు ఏడింటిలో కాంగ్రెసు ప్రభుత్వాలు ఏర్పడ్డాయి. కాంగ్రెసు ప్రభుత్వాలు రెండేళ్లు పూర్తి చేసుకున్న తరవాత, 1939లో రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం మొదలైంది. హిట్లర్‌ని వ్యతిరేకిస్తున్న కాంగ్రెసు నాయకులు యుద్ధంలో బ్రిటన్‌కి సహాయపడటానికి సిద్ధమయ్యారు. అయితే యుద్ధం తరవాత భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం ఇవ్వాలని కోరుకున్నారు. ఈ కోరికను బ్రిటన్ తిరస్కరించింది. దీనికి నిరసనగా కాంగ్రెసు ప్రభుత్వాలు రాజీనామా చేశాయి.

రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం (1939-1945)

హిట్లర్ నేతృత్వంలో నాజీపార్టీ ప్రపంచమంతటినీ తన ఆధీనంలోకి తెచ్చుకోవాలన్న ఉద్దేశంతో బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్, సోవియట్ రష్యా, ఇతర దేశాలపై యుద్ధం ప్రకటించింది. ఇంగ్లండ్, ఫ్రాన్స్, రష్యాలతో అమెరికా చేతులు కలిపింది (వీటిని మిత్ర కూటమి అంటారు). జర్మనీకి జపాన్, ఇటలీ దేశాలు మద్దతు ఇచ్చాయి. మానవ చరిత్రలోనే అతి దారుణమైన ఈ యుద్ధం 1939లో మొదలయ్యి 1945లో రష్యా సైన్యాలు బెర్లిన్‌ని చేజిక్కించుకోవటంతో, జపాన్‌లోని హిరోషిమా, నాగసాకీలపై అమెరికా అణుబాంబు వేయడంతో ముగిసింది. ప్రజాస్వామ్యం, స్వేచ్ఛల పక్షాన ఉన్న ప్రజలందరూ హిట్లర్‌ని వ్యతిరేకించి మిత్ర కూటమికి మద్దతు పలికారు. అయితే భారతదేశంలో అదే సమయంలో బ్రిటిషు పాలకులకు వ్యతిరేకంగా పోరాటం సాగుతుండటంతో భారతీయులలో ఇది సందిగ్ధతలను నెలకొల్పింది.

క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం-1942: చేయండి లేదా చావండి

భారతదేశ ప్రజలను, సంపదను రెండవ ప్రపంచ యుద్ధానికి ఉపయోగించుకోవాలని బ్రిటన్ అనుకుంది. యుద్ధంలో మద్దతుకు బదులుగా భారతదేశానికి స్వయం పాలనా అధికారాన్ని ఇవ్వాలని కాంగ్రెసు కోరుకుంది. ఈ కోరికను అంగీకరించటానికి బ్రిటన్ ఎంత మాత్రమూ సిద్ధంగా లేదు. 1942 ఆగస్టు 8న బొంబాయిలో కాంగ్రెసు కార్యవర్గం సమావేశమయ్యి 'భారత దేశంలో బ్రిటిషు పాలన వెంటనే అంతం కావాలని' స్పష్టంగా పేర్కొంటూ తీర్మానం చేసింది. 'క్విట్ ఇండియా' తీర్మానం చేసిన తరవాత

© SCERT not to be republished

దేశ ప్రజలను ఉద్దేశించి గాంధీజీ ఎంతో విలువైన సందేశమిచ్చాడు: *"ఈ క్షణంనుంచి ప్రతి ఒక్క స్త్రీ, పురుషుడు తమను తాము స్వతంత్రులుగా పరిగణించాలి, స్వతంత్రులైనట్లు వ్యవహరించాలి... సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యం తప్పించి మరి దేనికీ నేను సిద్ధంగా లేను. అందరం ఉద్యమించి భారతదేశాన్ని విముక్తం చేద్దాం లేదా ఆ ప్రయత్నంలో చనిపోదాం."*

1942 ఆగస్టు 9 ఉదయానికే గాంధీజీ, పటేల్, నెహ్రూ, మౌలానా అజాద్, ఆచార్య కృపలానీ, రాజేంద్ర ప్రసాద్ వంటి అనేక మంది కాంగ్రెసు నాయకులను ప్రభుత్వం జైలుపాలు చేసింది. దేశవ్యాప్తంగా హర్తాళ్‌లు, సమ్మెలు, ప్రదర్శనల రూపంలో ప్రజలు తమ నిరసనను వ్యక్తం చేశారు. దురదృష్టవశాత్తు ఉద్యమం హింసాత్మక మలుపు తీసుకుంది. శ్రామికవర్గం కర్మాగారాలను బహిష్కరించింది. పోలీసుస్టేషన్లు, పోస్టాఫీసులు, రైల్వేస్టేషన్లు వంటి ప్రభుత్వ ఆస్తులపై విద్యార్థులు దాడులకు దిగారు. టెలిగ్రాఫ్, టెలిఫోన్ తీగలను కోసేశారు, రైల్వే పట్టాలను తొలగించారు. ప్రభుత్వ కార్యాలయాలు, వాహనాలు, సైనిక వాహనాలు, రైల్వే బోగీలను తగలబెట్టారు. ఈ సమయంలో మద్రాసు, బొంబాయి తీవ్రంగా ప్రభావితమయ్యాయి. ఉత్తరప్రదేశ్, బీహార్, ఒరిస్సా, పశ్చిమ బెంగాల్, మహారాష్ట్ర, ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని కొన్ని ప్రాంతాలలో బ్రిటిషు అధికారం కనపడకుండా పోయింది. 1942-44 మధ్యకాలంలో మిడ్నాపూర్ ప్రజలు సమాంతర ప్రభుత్వాన్ని నెలకొల్పారు. ఈ ఉద్యమం ఫలితంగా 10 లక్షల పౌండ్ల విలువైన ఆస్తులు ధ్వంసమయ్యాయి. 30 మంది పోలీసులు, 10 మంది సైనికులు చనిపోయారు. ప్రభుత్వ అణిచివేతలో అనేకమంది ప్రజలు చనిపోయారు, వేలాదిమంది నిర్బంధానికి గురయ్యారు. 1943 చివరి నాటికి 90,000కి పైగా ప్రజలు జైలుపాలయ్యారు, పోలీసు కాల్పుల్లో వెయ్యి మందికి పైగా చనిపోయారు. అనేక ప్రాంతాలలో విమానాల నుంచి ప్రజలపై మెషీన్ గన్నులతో కాల్పులు జరపమని ఆదేశాలు ఇచ్చారు. అయితే అంతిమంగా ఉద్యమం ముందు బ్రిటిషు రాజ్యం మోకరిల్లక తప్పలేదు.

సుభాష్ చంద్ర బోస్, ఐఎన్ఏ

సుభాష్ చంద్ర బోస్ స్వరాజ్య ఉద్యమకారుడు, విప్లవవాద జాతీయవాది. అతడు రాస్ బిహారీ బోస్ సహకారంతో బర్మా, అండమాన్‌లలో భారత జాతీయ సైన్యాన్ని (ఐఎన్ఏని) ఏర్పాటు చేశాడు. ఐఎన్ఏలో 60,000కు పైగా సైనికులు ఉండేవారు. ఈ పోరాటంలో జపాన్ అతడికి సహాయం చేసింది. 1943 అక్టోబరు 21న సింగపూర్‌లో స్వతంత్ర భారత (ఆజాద్ హింద్) తాత్కాలిక ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేశారు. 1944 మార్చి 18న 'ఢిల్లీకి పదండి' నినాదంతో ఐఎన్ఏ బర్మా సరిహద్దులు దాటి భారతదేశంలో ప్రవేశించింది.

1944 మార్చిలోనే కోహిమాలో భారత జెండాను ఎగరవేశారు. అయితే యుద్ధ పరిస్థితులు మారి 1944-45 శీతాకాలంలో బ్రిటన్ ప్రతిఘటనకు దిగటంతో, రెండవ ప్రపంచ యుద్ధంలో అంతిమంగా జపాను ఓడిపోవటంతో ఐఎన్ఏ ఉద్యమం కుప్పకూలిపోయింది. బ్యాంకాక్ నుంచి టోక్యోకి 1945 ఆగస్టు 23న విమాన ప్రయాణం చేస్తుండగా జరిగిన ప్రమాదంలో సుభాష్ చంద్ర బోస్ చనిపోయాడని చెబుతారు.

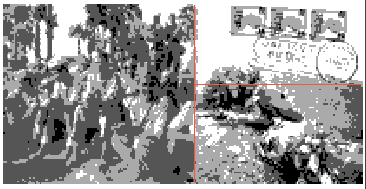

చిత్రం 11బి.3 : (ఎడమ) లొంగిపోయిన ఐఎన్ఏ సైనికులు, (కుడి పైన) తపాలా ముద్ర, (కుడి కింద) పోరాడుతున్న ఝాన్సీ దళం

సుభాష్ చంద్ర బోస్

భగత్ సింగ్

జె.బి. కృపలాని

అబుల్ కలామ్ ఆజాద్

స్వాతంత్ర్యం, విభజన దిశగా

ఈలోగా దేశ వాయవ్య, తూర్పు ప్రాంతాలలో ముస్లింలకు 'స్వతంత్ర రాష్ట్రాలు' కోరుతూ 1940లో ముస్లిం లీగ్ తీర్మానం చేసింది. భారత ఉపఖండంలో ముస్లింలకు స్వయంప్రతిపత్తి ఏర్పాటును ముస్లిం లీగ్ ఎందుకు కోరింది? 1930ల నుంచి హిందువులకు భిన్నంగా ముస్లింలను ప్రత్యేక 'జాతి'గా ముస్లిం లీగ్ పరిగణించసాగింది. 1920లు, 1930లలో హిందూ - ముస్లింల మధ్య జరిగిన ఘర్షణల దృష్ట్యా ముస్లిం లీగ్ ఈ అభిప్రాయానికి వచ్చి ఉండవచ్చు. అంతకంటే ముఖ్యంగా 1937లో రాష్ట్రాలకు జరిగిన ఎన్నికలలో తాము అల్ప సంఖ్యలో ఉన్నామని, ప్రజాస్వామిక దేశంలో తమది ఎప్పటికీ ద్వితీయ

విప్లవవాద సంస్థల యుగం

1940ల తరవాత కమ్యూనిస్టు పార్టీ, కార్మిక సంఘాలు, మహిళా సంఘాలు, కిసాన్ సభ, దళిత సంఘాల వంటి విప్లవవాద సంఘాల కార్యకలాపాలు ఊపందుకున్నాయి. ఇవి పేదలు, సన్నకారురైతులు, కార్మికులు, గిరిజనులు, దళితులను సమీకరించి బ్రిటిషు పాలనపైనే కాకుండా వడ్డీ వ్యాపారస్తులు, కర్మాగార యజమానులు, ఉన్నత కుల భూస్వాములు వంటి స్థానిక దోపిడీదారులకు వ్యతిరేకంగా సంఘటిత పరచసాగాయి. నూతన స్వతంత్ర భారతదేశంలో ఈ అణగారిన వర్గాల ప్రయోజనాలకు సరైన చోటు కల్పించాలని, తరతరాల వాళ్ల కష్టాలు అంతం కావాలని, సమాన హక్కులు, అవకాశాలు కల్పించాలని ఈ సంస్థలు కోరుకున్నాయి. అప్పటివరకు ధనిక వర్గాలు అధికంగా ఉన్న స్వాతంత్రోద్యమం వీళ్ల చేరికతో కొత్త కోణాన్ని, శక్తినీ సంతరించుకుంది. బ్రిటిషు పాలకులు అంతిమంగా దేశం వదిలి వెళ్లటానికి ఇది సహకరించింది. పేదలు, ప్రత్యేకించి తూర్పు భారతదేశంలోని సంఘ బహిష్కృతులు, కార్మికులు ఉద్యమంలో చురుకుగా పాల్గొన్నారు. 1940లలో జరిగిన ఉద్యమాలలో మలబారు కౌలు రైతులు, తెభాగా కౌలురైతులు, తెలంగాణలోని వెట్టి కులాలు, పరాధీన సాగుదారులు క్రియాశీలంగా వ్యవహరించారు. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం తరవాత ఆహార కొరత వల్ల భూమిని కోరుతూ చారిత్రాత్మక పోరాటాలను చేపట్టారు. స్వాతంత్ర్యం కోసం సంప్రదింపులలో కాంగ్రెసు తలమునకలై ఉండటంతో ఈ ఉద్యమాలను ముందుకు తీసుకెళ్లే స్థితిలో అది లేదు. అఖిల భారత కిసాన్ సభ వంటి రైతాంగ సంస్థలలో, అఖిల భారత ప్రజానాట్యమండలి, అఖిల భారత విద్యాసంఘం వంటి మేధావి, విద్యార్థి సంస్థలలో చురుకుగా ఉన్న కమ్యూనిస్టులు ఈ ఉద్యమాలను లోపలినుంచి నడిపించారు. ఈ ఉద్యమశక్తుల ప్రభావంతో బ్రిటిషు పాలకులు సంప్రదింపులు జరిపి, భారతదేశం వదిలి వెళ్లటాన్ని వేగిరపరిచింది.

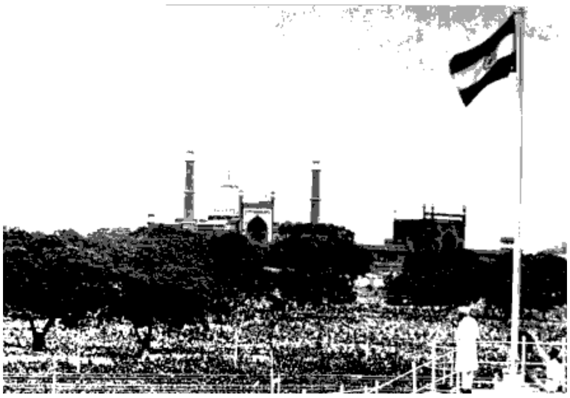

చిత్రం 11బి.4 : స్వాతంత్ర్యం తరవాత ఎర్రకోట నుంచి ప్రసంగిస్తున్న జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ

స్థానమే అవుతుందని ముస్లిం లీగ్‌కి అర్థమయ్యింది. ముస్లింలకు ఎటువంటి ప్రాతినిధ్యం కూడా లేకుండా పోతుందని అది భయపడింది. 1937లో ఉత్తరప్రదేశ్‌లో కాంగ్రెస్–లీగ్ కలిసి ఉమ్మడి ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేయాలన్న తమ కోరికను కాంగ్రెసు తిరస్కరించటం వల్ల కూడా ముస్లిం లీగ్ కినుక వహించింది.

1930లలో ముస్లిం ప్రజలను సమీకరించటంలో కాంగ్రెసు విఫలం కావటం వల్ల కూడా ముస్లిం లీగ్ బలపడింది. 1940లలో కాంగ్రెసు నాయకులు జైలులో ఉన్నప్పుడు మరింత ప్రజా మద్దతును కూడగట్టుకోటానికి ముస్లిం లీగ్ కృషి చేసింది. 1945లో యుద్ధం ముగిసిన తరవాత భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం ఇచ్చే విషయంపై బ్రిటిషు ప్రభుత్వం కాంగ్రెసు, ముస్లిం లీగ్‌లతో సంప్రదింపులు మొదలుపెట్టింది. భారతదేశంలోని ముస్లింలకు తానే ఏకైక ప్రతినిధినని ముస్లిం లీగ్ చెప్పుకోవటంతో ఈ సంప్రదింపులు విఫలమయ్యాయి. చాలామంది ముస్లింలు తమకు ఇప్పటికీ మద్దతునిస్తున్నారంటూ కాంగ్రెసు ముస్లిం లీగ్‌తో విబేధించింది. 1946లో రాష్ట్రాలకు మరోసారి ఎన్నికలు జరిగాయి. 'సాధారణ' నియోజకవర్గాలలో కాంగ్రెసు చాలావరకు విజయాలు సాధించింది. అయితే ముస్లింలకు కేటాయించిన నియోజకవర్గాలలో ముస్లిం లీగ్ తిరుగులేని ఆధిక్యతను కనబరిచింది. ప్రత్యేక 'పాకిస్తాన్' కావాలంటూ ముస్లిం లీగ్ పట్టుబట్టింది. ఈ కోరికను పరిశీలించటానికి 1946 మార్చిలో బ్రిటిషు మంత్రివర్గం ఢిల్లీకి ముగ్గురు సభ్యుల (స్టాఫర్డ్ క్రిప్స్, పెతిక్ లారెన్స్, అలెగ్జాండర్) సంఘాన్ని పంపించి, భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం ఇవ్వటానికి తగిన రాజకీయ చట్రాన్ని సూచించమని కోరింది. భారతదేశం ఐక్యంగా ఉండాలని, ఫెడరల్ విధానంలో ముస్లింలు అధిక సంఖ్యలో ఉన్న ప్రాంతాలకు కొంత

స్వయం ప్రతిపత్తి ఉండాలని ఈ సంఘం సిఫారసు చేసింది. అయితే ఈ ప్రతిపాదనలలోని కొన్ని నిర్దిష్ట అంశాలపై కాంగ్రెసు, ముస్లిం లీగ్‌ల అంగీకారాన్ని ఈ సంఘం పొందలేకపోయింది. ఈ దశలో దేశ విభజన దాదాపుగా అనివార్యమైపోయింది.

బ్రిటిష్ క్యాబినెట్ సంఘ ప్రతిపాదనలు విఫలం అవ్వటంతో పాకిస్తాన్‌కి మద్దతుగా ముస్లిం లీగ్ ప్రజా ఉద్యమాన్ని చేపట్టదలిచింది. 1946 ఆగస్టు 16ను 'ప్రత్యక్ష కార్యాచరణ దినం'గా ముస్లిం లీగ్ ప్రకటించింది. ఆ రోజున కలకత్తాలో అల్లర్లు మొదలై చాలా రోజులపాటు కొనసాగాయి; వేలాది ప్రజలు చనిపోయారు. 1947 మార్చి నాటికి ఉత్తర భారతంలోని ఇతర ప్రాంతాలకు హింస వ్యాపించింది.

1947 ఆరంభంలో వైస్రాయిగా నియమితుడైన లార్డ్ లూయీ మౌంట్‌బాటన్ ముస్లిం లీగ్, కాంగ్రెసు పార్టీల మధ్య విబేధాలను పరిష్కరించలేకపోయాడు. ఫలితంగా దేశాన్ని ముస్లిం నియంత్రిత పాకిస్తాన్‌గానూ, హిందువులు అధిక సంఖ్యలో ఉన్న భారత దేశంగానూ విభజించాలన్న నిర్ణయానికి వచ్చారు. 1947 ఆగస్టు 15న భారతదేశం స్వాతంత్ర్యం పొందింది. ఆగస్టు 14ను పాకిస్తాన్ తన స్వాతంత్ర్య దినంగా జరుపుకుంటుంది. దేశ విభజన తరవాత కూడా జరిగిన అల్లర్లలో లక్షలాది ప్రజలు చనిపోయారు. అసంఖ్యాక మహిళలు అత్యాచారాలు, దాడులకు గురయ్యారు. లక్షలాది మంది ప్రజలు తమ ఇళ్లు వదిలిపెట్టి పోవలసి వచ్చింది. వీళ్లు తమ జన్మ ప్రదేశాల నుంచి వేరు చేయబడి తమకి తెలియని దేశంలో కాందిశీకులు అయ్యారు. బ్రిటిషు పాలన నుంచి స్వాతంత్ర్యం పొందామన్న సంతోషం దేశ విభజనతో జరిగిన హింస, బాధలతో పలచనయ్యింది.

కీలక పదాలు

1. జాతీయవాదం	2. లౌకిక	3. ఉగ్రవాది	4. అతివాదం
5. సత్యాగ్రహం	6. సహాయ నిరాకరణ	7. శాసనోల్లంఘనం	8. ఉపఖండం

మీ అభ్యసనాన్ని మెరుగుపరచుకోండి

1. జాతీయ ఉద్యమంలోని వివిధ ప్రయత్నాలలో గాంధీజీ కృషిని తెలియచేసే పట్టిక తయారు చేయండి:

సంఘటన	గాంధీ పాత్ర

2. ప్రజలకు ప్రజాస్వామిక హక్కులు, స్వేచ్ఛ ఇవ్వటానికి నిరాకరించిన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ అన్ని ప్రయత్నాలను జాతీయోద్యమం వ్యతిరేకించింది. ప్రభుత్వం ఏ హక్కులను కాలరాయటానికి ప్రయత్నించిందో, దానికి వ్యతిరేకంగా జరిగిన ఉద్యమం ఏమిటో ఉదాహరణలు ఇవ్వండి.

3. ఉప్పు సత్యాగ్రహం తన ఉద్దేశాలలో ఏ మేరకు విజయవంతం అయ్యింది? మీ అంచనా ఏమిటి?
4. ఈ దిగువ పేర్కొన్న వాటిల్లో జాతీయోద్యమంలో భాగమైనవి ఏవి:
   ఆ. విదేశీ వస్త్రాలు అమ్మే దుకాణాల పికెటింగ్
   ఆ. బట్టలు నేయటానికి చేతితో నూలు వడకటం
   ఇ. దిగుమతి చేసుకున్న బట్టలను తగలబెట్టటం
   ఈ. ఖద్దరు వేసుకోవటం
   ఉ. పైన పేర్కొన్నవన్నీ
5. దేశ విభజనకు దారితీసిన వివిధ ఘటనలు ఏవి?
6. మన సరిహద్దు దేశాలైన పాకిస్తాన్, బంగ్లాదేశ్‌లను పటంలో గుర్తించి రంగులు నింపండి.
7. 1922–29 మధ్య ఘటనలు మొదటి పేరాను చదివి కింది ప్రశ్నకు జవాబు రాయండి.
   హింసానంతరం గాంధీజీ ఉద్యమాన్ని అర్ధాంతరంగా ఆపివేశాడు. దీనిని మీరు ఎలా సమర్థిస్తా?
8. సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమంలో భాగంగా మన రాష్ట్రంలో జరిగిన సంఘటనలు ఏమిటి?
9. క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం ఎందుకు ప్రాధాన్యత సంతరించుకుంది?
10. 1885–1947 మధ్య స్వాతంత్రోద్యమ ఘట్టాలను తెలిపే కాలమాన పట్టిక తయారు చేయండి.

© SCERT not to be republished